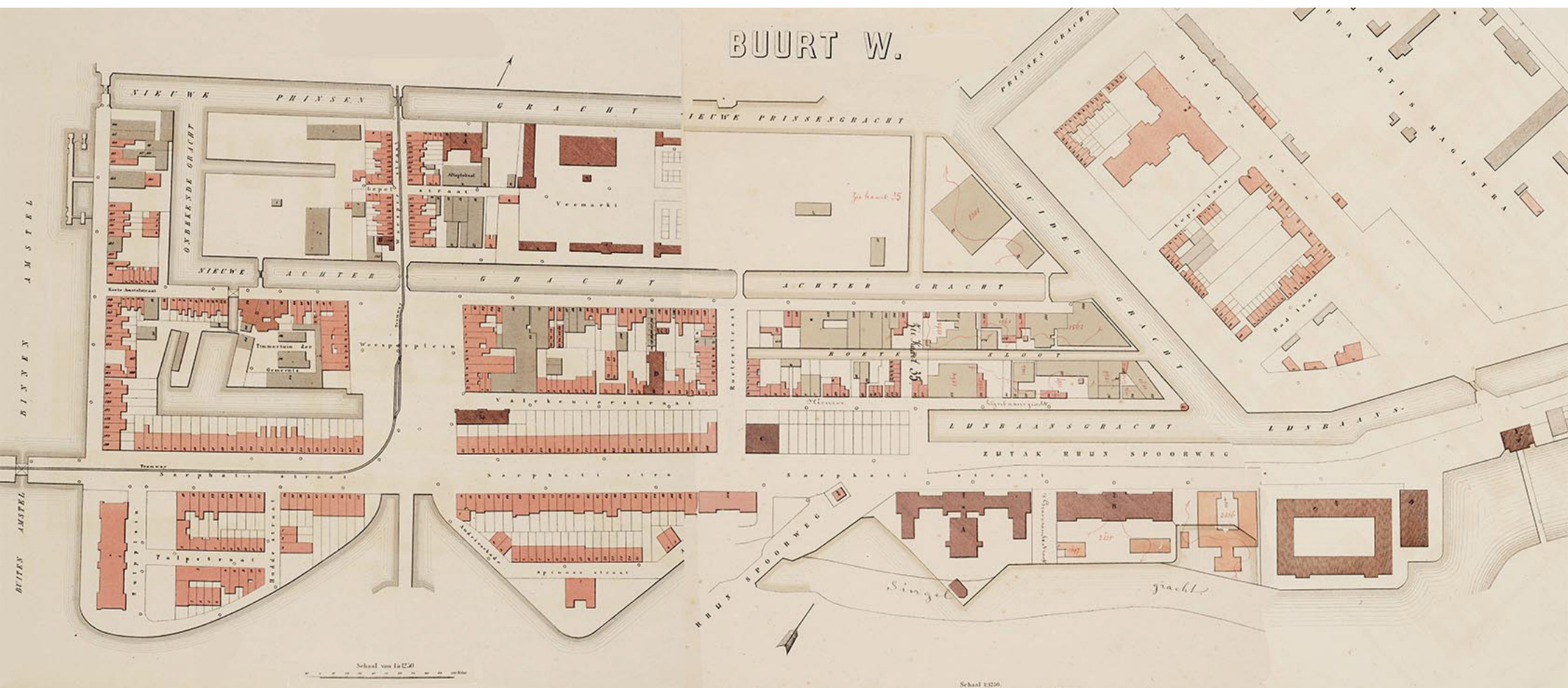

Van de Muiderpoort tot aan de Amstel

Dit is een compilatie van drie buurtkaarten die het betreffende gebied tonen. De kaarten zijn bijgehouden van 1875 tot ongeveer 1900. Prominent aanwezig is de Sarphatistraat, de vroegere schans van Hooge Sluis achter de Muiderpoort door naar de Dageraadsbrug over de Nieuwe Vaart. Op ruim de helft van die straat moest het verkeer die delen met de Doklijn van het Rhijnspoor, later Staats Spoor. Ten zuiden van de straat het tracé van de voormalige omwalling met v.l.n.r. de bolwerken Oosterblokhuis (waarop het Amstel Hotel verscheen), Weesp (Ooglijders Kliniek en Emma Kinderziekenhuis), Diemen (Militair Hospitaal) en Muiden (Cavaleriekazerne). Door plempen van stukken Singelgracht werden tussen de twee laatste gebouwen door de Genie nog het Rijks Kledingmagazijn, het Militair Geneesmiddelenmagazijn en oostelijk van de kazerne een manege voor de cavalerie gebouwd.

Muiderpoort tot Amstel

Bij de herinrichting van de Ossenmarkt en omgeving stelden we al dat een groot deel van dit plein, zeker het oostelijk deel, door de overheid gebuikt werd voor het leger. Dat was een gevolg van een de botte bijl-techniek waarmee de Haagse overheid alle voorzieningen en gebouwen die geconfisqueerd waren door de Bataafse Republiek, overgaand in het Koninkrijk Holland en de Franse Staat, op haar beurt geconfisqueerd had en tot staatseigendom verklaarde. Feit is dat een groot deel der voorzieningen door de stad Amsterdam waren betaald en uitgevoerd.

Op de Ossenmarkt bevond zich een cavaleriekazerne, een exercitiepplaats en een militair hospitaal, de infirmerie. Al deze inrichtingen dienden te verdwijnen voor het Paleis voor Volksvlijt en de

omringende bebouwing die dit moest financieren. De stad had diverse voorstellen gedaan om deze inrichtingen te verplaatsen maar tot dan zonder instemming van het Ministerie van Oorlog. Anders werd het toen de courtines tussen Muiderpoort en bolwerk Diemen geslecht waren en de ontstane ruimte op 2 november 1860 aan het Rijk aangeboden werden, in ruil voor de voorzieningen op de Ossenmarkt. Het aanbod werd door het Rijk aanvaard en op 14 oktober 1863 werd de ruil bekrachtigd. De bouw van een nieuwe cavaleriekazerne op het voormalig bolwerk Muiden begon spoedig daarna en in 1865 werd die in gebruik genomen. Er was plaats voor 470 manschappen en 250 paarden. Omdat de infirmerie voor Sarphati

- ▲ *Het Militaire Hospitaal of Infirmerie achter de Utrechtsepoort; op de voorgrond de Achtergracht*
- ◀ *In de achtergrond de cavaleriekazerne, ervoor marcherende soldaten*

niet in de weg stond, werd die pas in 1867 ontruimd en voor sloop verkocht. In 1868-'70 vond de bouw plaats van het Militair Hospitaal op het voormalig bolwerk Diemen. Dat gebouw is nooit serieus door het Rijk als zodanig gebruikt, alleen even tijdens epidemieën. In 1929 werd het deels toegewezen aan het Nederlandsch Kanker-

- ▲ *Het Rijks Kledingmagazijn, Sarphatistraat 110, nu 368-370; open in 1877*
- ▼ *De Cavaleriekazerne, Sarphatistraat 112, nu 470; open in 1865*
- ▲ *Het Militair Hospitaal, Sarphatistraat 106-108, nu 252-366; open in 1870*
- ▼ *Het Rijks Geneesmiddelenmagazijn, Sarphatistraat 110A, nu 410; open in 1887*

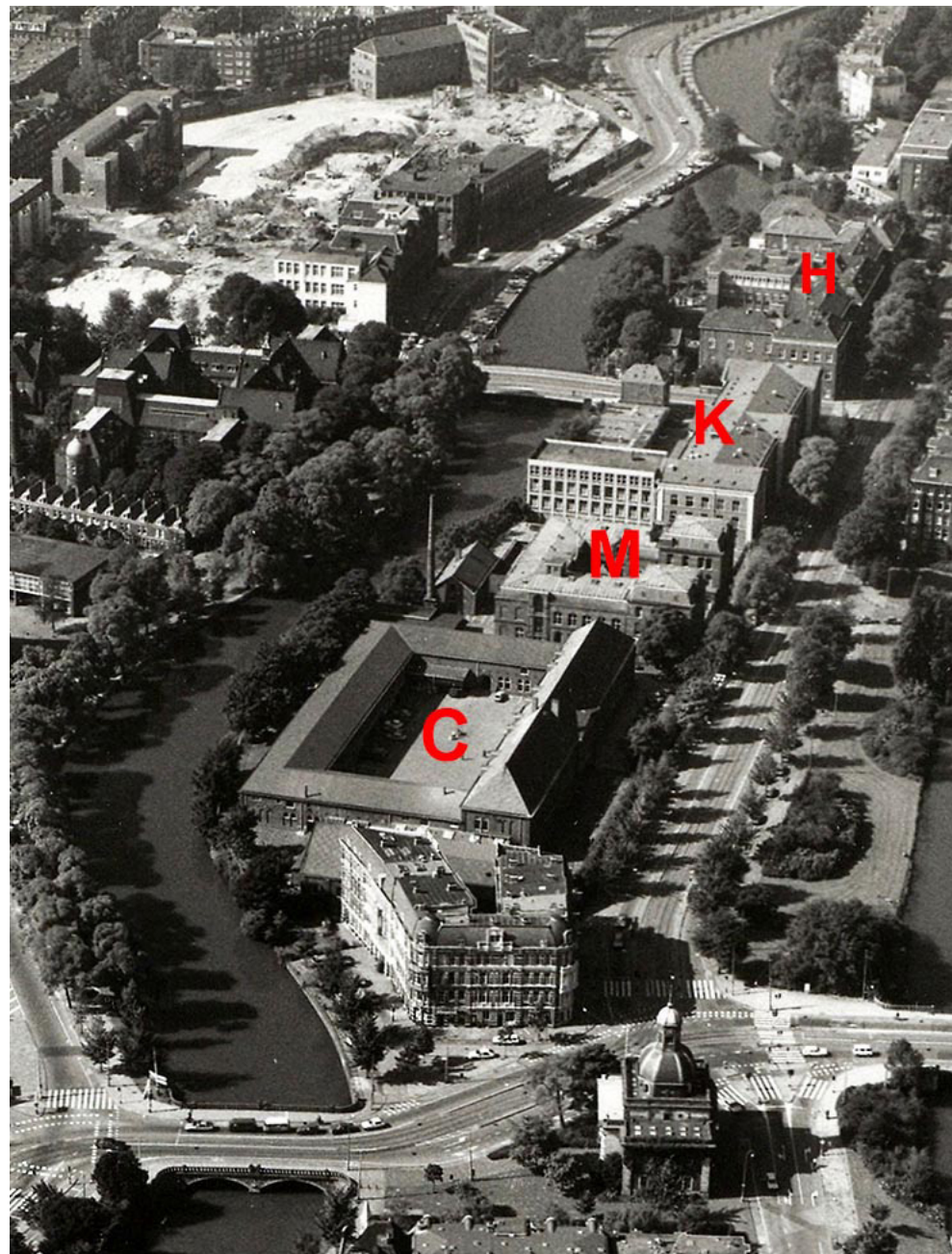
instituut, het latere Antoni van Leeuwenhoekhuis.

Waar de overheid wel behoefte aan had, was een Rijksgeweerwinkel met woningen voor werklieden, een manege en een Rijksgoederenmagazijn. Amsterdam ging akkoord als er maar geen munitie vervaardigd of opgeslagen werd. Het ging om de courtine waar voordien ernstige verzakkingen hadden plaatsgevonden. Toen de overheidsplannen uitgerijpt waren verscheen tussen beide eerder genoemd rijksgebouwen in 1874-'77 een Rijksgoederenmagazijn, het latere Rijkskledingmagazijn. Bovendien werd de Singelgracht hier aangepast en door plempen ontstond ruimte voor o.a. een manege. B&W forceerde een grondruil die het mogelijk maakte direct naast het kledingmagazijn een straat te rooien, de (Korte) 's Gravesandestraat.

Als laatste overheidsgebouw verscheen tussen de Cavaleriekazerne en het Kledingmagazijn in 1889 nog het Militaire Geneesmiddelenmagazijn. De keuze voor Amsterdam i.p.v. Den Haag kwam voort uit de vaststelling dat Amsterdam in oorlogstijd veel beter verdedigbaar was door de inmiddels opgetrokken Stelling van Amsterdam. Al deze overheidsgebouwen zijn op enig moment leeg komen te staan en hebben nieuwe bestemmingen gekregen, waarvoor soms veel bijgebouwd is. De cavaleriekazerne werd in 1989 verbouwd tot Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, in het hospitaal wordt nu in 80 eenheden gewoond, het kledingmagazijn is veranderd in kantoorlocatie The Bell en het geneesmiddelenmagazijn is nu kantoor van de WBV Stadgenoot.

Deze vier overheidsgebouwen profiteerden voor transport en bevoorrading ten volle van de veel eerder – namelijk in 1849 – ge-

► *De Sarphatistraat met v.o.n.b. Cavaleriekazerne, Militair Geneesmiddelenmagazijn, Rijks Kledingmagazijn en Militair Hospitaal*

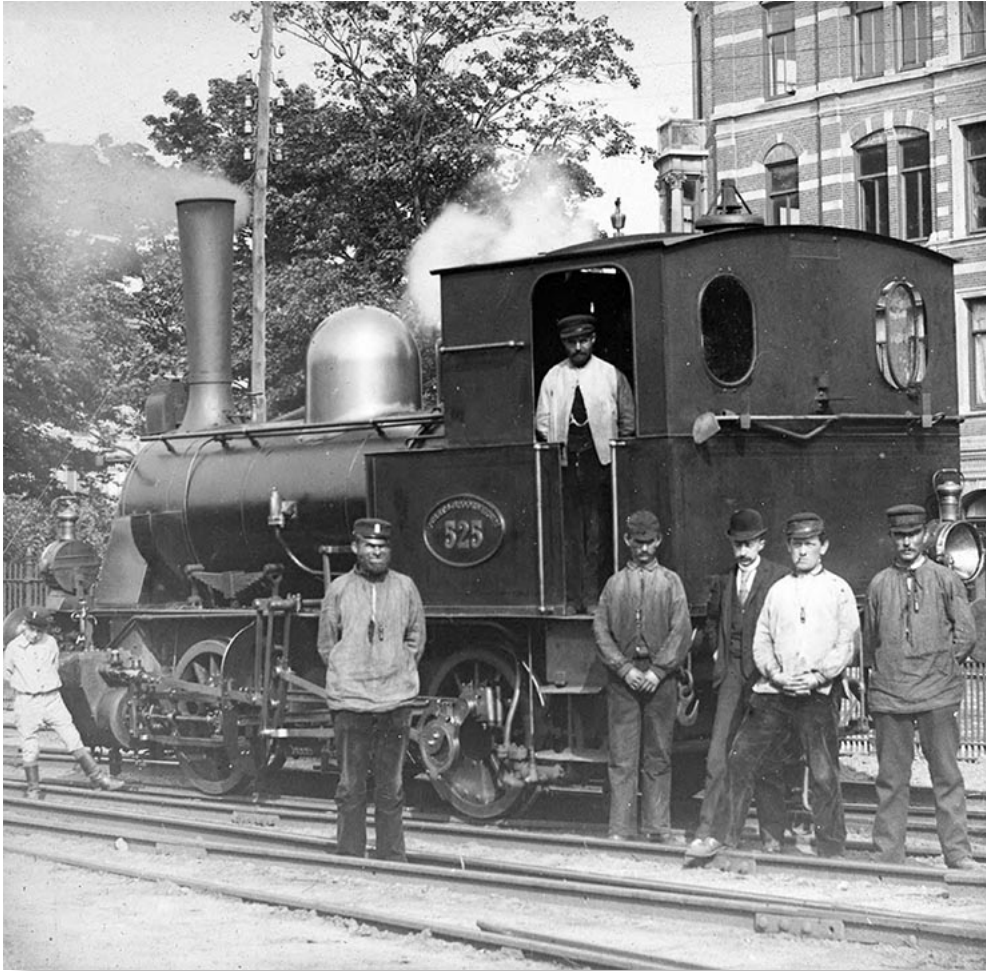

▼ *De Doklijn, hier voor de Oranje Nassaukazerne, nam op tien meter na de hele straatbreedte in beslag; de douaneloods zou in 1863 verdwijnen na verlenging van het spoor tot de Muiderpoort*

► *Overladen van een partij aardappelen op dekschuiten in de Plantage Muidergracht*

◀ *De Doklijn leverde ook verkeershinder op, zoals bij de Muiderpoort, waar voor de voetgangers een loopbrug geïnstalleerd werd*

reedgekomen Doklijn van het Rhijnspoor. Vooral de magazijnen hadden aan het spoor overlaadplekken met hekken gecreëerd. De Doklijn verbond het Rhijnspoor met het Rijks Entrepotdok. Net als het Rhijnspoor zelf was de Doklijn in breedspoor (1945mm) aangelegd. Dat werd in 1856 na de overname door het Staatsspoor ge-

- ▲ Naast de luxe huizen van de Sarphatistraat lagen de rails van de Doklijn
- De spoorbrug werd in een normale verkeersbrug, de Spinozabrug veranderd

corrigeerd naar normaalspoor (1435mm). In 1878 zijn nog aansluitingen gerealiseerd met de zeescheepvaart in de Nieuwe Vaart, tot die definitief verhuisd was naar het IJ-eiland. De Doklijn raakte in 1904 in onbruik door de verhuizing van het Entrepot naar de Stadsrietlanden, maar de spoorrails bleven nog bijna de hele 20e eeuw in delen van de Sarphatistraat liggen. Voor de oversteek over de Singelgracht was in het tracé van de Doklijn een spoorbrug gelegd die na opheffing van de lijn in een verkeersbrug is veranderd, ooit de Spinozabrug, nu de Dr. Samuel de Ranitzbrug (nr.187).

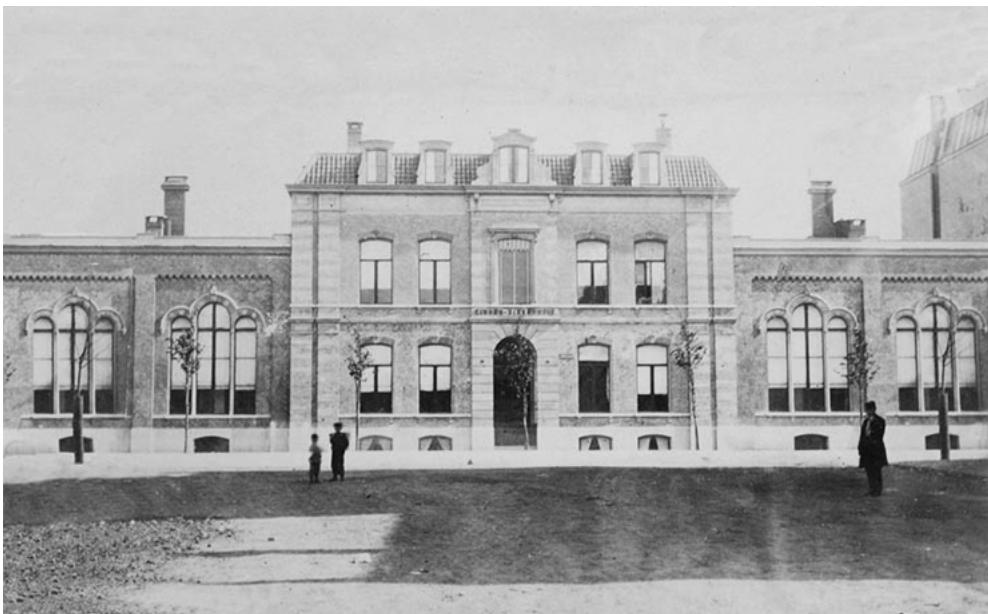
Deze naam, Dr. Samuel de Ranitz, brengt ons bij een volgend gebouw op het tracé van de vroegere omwalling. Tussen Weesperpoort en de oversteek van de Doklijn pasten twee geneeskundige instellingen waarvan er nog geen voorbeeld in de stad was. Om te

beginnen het initiatief van Dr. de Ranitz (portret links), een kinderziekenhuis. Het werd opgericht in 1865 en De Ranitz werd de eerste geneesheer-directeur en zou dat 40 jaar blijven. Het werd voorlopig ondergebracht in het voormalige Engelse weeshuis op de Oudezijds Achterburgwal. Dankzij giften (f65.000) van particulieren kon in 1871 begonnen worden

met de bouw van een geheel eigen ziekenhuis aan wat later de Sarp-hatistraat zou worden. Architecten waren P.J. en W. Hamer. In 1873 was het gebouw zover klaar dat het in gebruik genomen kon worden en telde toen bijna 60 bedden in vier zalen. Door nog een grote gift kon in 1876 een verdieping op de zalen gebouwd worden. Er zijn daarna diverse uitbreidingen geweest met als belangrijkste een operatieafdeling in 1884 en een polikliniek in een nieuwe vleugel

in 1892. In 1899 bracht koningin-moeder Emma een bezoek aan dit kinderziekenhuis en nam bij die gelegenheid het beschermvrouwschap op zich. Dat was aanleiding om in 1907 de naam te wijzigen in Emma Kinderziekenhuis. In dat jaar kwam de koningin-moeder de zoveelste uitbreiding inwijden en de nieuwe naam bekrachtigen.

Het tweede specialistisch ziekenhuis dat door particulier initiatief op bolwerk Weesp ontstond was de ooglijderskliniek. Trachoom was een bacteriële oogaandoening die specifiek ontstond in arme wijken zoals de Jodenbuurt en zonder

- ▲ *De Ooglijders kliniek in de Spinozastraat*
- ◀ *Een pril stadium van het Emma Kinderziekenhuis*

behandeling tot blindheid kon leiden. Slechte hygiëne, gebrek zeep en schoon water zijn de hoofdoorzaken. Na 1850 ontwikkelde de Nederlandse oogheelkunde zich onder leiding van Franciscus Cornelis Donders (1818-1889) tot een zelfstandig specialisme. In Amsterdam gaf de heilkundige Christiaan Bernard Tilanus (1796-1883) het startschot voor het ontstaan van de moderne oogheelkunde. Hij opende in 1853 in zijn chirurgische kliniek in het Binnengasthuis een polikliniek voor ooglijders. In 1862 werd de oogarts Willem Marius Gunning (1834-1912; portret pag.42) tot hoofd van deze afdeling benoemd. Hij was het die in 1874 de Inrichting voor Ooglijders opende in de Spinozastraat (later Spinozakliniek genoemd). Die inrichting zou ruim 90 jaar als zelfstandig oogziekenhuis dienst zou doen. Zij was gebouwd op het voormalig bolwerk Weesp en aan

de Spinozastraat stonden aan één zijde herenhuizen en aan de overzijde (buitenzijde) de kliniek die in plaats van drie villa's kwam. Dit door een machtswoord van B&W toen de NBM (die de erfenis van Sarphati beheerde) slechte plannen voor bebouwing van het bolwerk inleverde. Verfraaiing van de buurt was immers het uitgangspunt van Sarphati geweest? Niet de hoogste winst per vierkante meter! Op weg naar de Amstel komen we dan alleen nog het bolwerk Oosterblokhuis tegen en daarop had Sarphati voor zijn dood nog eigenhandig het Amstel Hotel bedacht. Het kwam er, maar niet ongewijzigd. Het hotel zou in een aan één zijde open carré het grootste deel van de ruimte tot het Weesperplein vullen. Het werd uiteindelijk maar één van de drie vleugels en de rest werd Dr. Tulpstraat en -plein. Sarphati zou de opening van het hotel in 1867 niet meer meemaken, maar hij kan bogen op een geslaagd luxehotel dat tot vandaag de top van de hotels in de stad aanvoert.

►
*Het Amstel Hotel
vlak na het ge-
reedkomen*

►
*Het zou bij deze
ene vleugel
blijven*

Door het relatief vroeg in bezit nemen van de grond op en tussen de bolwerken is de Singelgracht op dit traject nauwelijks genormaliseerd en vertoont nog herkenbaar het slingeren rond de bolwerken. Het bleef bij wat vergraven en aanplempen en niet het over grote afstanden rechte trekken zoals we in het westen nog zullen zien.

Tegenover het Rijks Geneesmiddelenmagazijn, aan de Buitensingel, vinden we nog een vermeldenswaard projectje sociale woningbouw dat eind 19e eeuw gerealiseerd werd door de Bouwmaatschappij tot Verkrijging van Eigen Woningen (BVEW), de eerste coöperatieve woningbouwvereniging in Amsterdam. De leden spaarden elke week een dubbeltje om daarmee ooit een eigen woning te bemachtigen. Dat geluk viel 56 leden te beurt door de bouw van 28 zogenaamde 'dubbeltjespanden', haaks op wat later de Mauritskade zou worden. De bouw ging door geldproblemen niet van een leien dakje;

in 1872 werden de eerste en in 1885 de laatste panden betrokken. Ook in de Czaar Peterstraat kwam zo'n blokje maar daar bleef het toch bij. Vandaag beheert Lieven de Key de panden.

Het meest tot de verbeelding sprekende complex aan de Mauritskade werd de Amstel Beiers Bierbrouwerij. In 1870 was de eerste steenlegging, de eerste leverantie van een mooi helder pils volgde pas in januari 1872. Dat was best bijzonder als u bedenkt dat de onderneming begonnen was uit een hobbyproject van Charles de Pesterters en Johannes van Marwijk Kooij om iets aan de matige kwaliteit van het Amsterdamse bier te doen.

- ▲ De Amstelbrouwerij zoals die er in 1873 uitgezien zou hebben
- ◀ De 'Dubbeltjespanden' aan de Mauritskade+ ze staan er nog steeds